فصلنامه علمی- پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، ۶(۳(پیاپی ۲۳))، ۱۳-۱
www.iueam.ir
نمایه در ISC، EconLit، Econbiz، EBZ، GateWay-Bayern، SID، Google Scholar، Noormags، Magiran، Ensani، RICeST، Civilica
شاپا: ۲۳۴۵-۲۸۷۰

فصلنامه علمی- پژوهشی
اقتصاد و مدیریت شهری

ارزیابی ارزش منطقی برنامه‌های جامع توسعه شهری تهران

علیرضا جاوید دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران
مصطفی بهزادفر* استاد گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

دریافت: ۱۳۹۷/۰۱/۲۲ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۱۶

چکیده: ادغام ارزیابی با فرایند برنامه‌ریزی، یکی از ویژگی‌های متمایز الگوهای نوین شهرسازی است. در پاسخ به ضرورت تفکر جامع و یکپارچه، برای تشخیص و تحلیل ساخت‌مایه پیچیده و متغیر مسائل شهری، ارزیابی به مبحثی پایه در فرایند برنامه‌ریزی شهری تبدیل شده است که هدف اصلی آن، تبیین میزان ارزش برنامه‌های شهر از لحاظ تأثیرگذاری بر توسعه شهری، شکل‌دهی برنامه و اجرای مداخلات اجتماعی و بهبود مدیریت است. علی‌رغم پیشرفت‌های قابل‌توجه در رویکردهای نظری و روش‌های ارزیابی، در کشور ما تاکنون ارزیابی علمی از وضعیت برنامه‌های جامع توسعه شهری انجام نشده و همچنان پرداختن به الزامات محیطی بر مبنای شناخت مسئله و یافتن تکنیک‌های ویژه حل مسئله متناسب با آن، با مشکل مواجه است. هدف این تحقیق، ارائه مدل مفهومی و ارزیابی برنامه‌های جامع توسعه شهری تدوین‌شده برای شهر تهران و شناخت تدقیقی زمینه‌هایی است که شرایط ارزیابی برنامه‌های جامع شهرسازی را شکننده می‌سازد. از این رو در این پژوهش، منابع و متون نظری موجود بررسی گردید و برای تعریف چارچوب ارزیابی برنامه‌های بیان شده، رویکرد ارزیابی، معیارها و زیرمعیارها، شناسایی شدند. معیارها و زیرمعیارها از طریق روش تحلیلی- تطبیقی، با مطالعات کتابخانه‌ای و نظریات متخصصان، تعیین شدند و سپس برای انطباق با شرایط زمینه‌ای ایران از طریق مصاحبه عمیق با صاحب‌نظران، بومی‌سازی و تدقیق گردید. در نهایت اهمیت و کاربست هر معیار و زیرمعیار با به‌کارگیری پرسشنامه توسط متولیان اصلی برنامه‌های جامع توسعه شهری در تهران ارزیابی شد. نتایج ارزیابی در این پژوهش مبتنی بر آن است که برنامه‌های جامع توسعه شهری تهیه شده برای شهر تهران، از ارزش منطقی کمی برخوردارند و پاسخ به مسئله پیچیدگی، اصلی‌ترین مسئله و مهم‌ترین معضل در ارزیابی می‌باشد.

واژگان کلیدی: ارزیابی، ارزش منطقی، برنامه‌های جامع توسعه شهری، شهر تهران
طبقه‌بندی JEL: D04, J17, Q01, N95

* نویسنده مسئول: behzadfar@just.ac.ir

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-07]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.6.23.1.6]
[DOI: 10.29252/iueam.6.23.1]

۱- مقدمه

تأسیس سازمان برنامه در سال ۱۳۲۷، نقطه شروع سیر تحولات برنامه‌ریزی شهری و متعاقب آن، درک ضرورت ارزیابی برنامه توسعه در ایران است. از این زمان، اندیشه برنامه‌ریزی جامع در ایران، عملی شد و نظریه برنامه‌ریزی جامع به عنوان دیدگاهی رسمی و قانونی به‌کار گرفته شد. به دنبال تهیه و اجرای اولین طرح‌های جامع و تفصیلی در ایران از همان سال‌های اولیه، کم‌وبیش برخی مسائل و نارسایی‌های آنها برای دست‌اندرکاران آشکار شد و انتقادهایی را در پی داشت که تا امروز کماکان ادامه دارد و منابعی را به خود اختصاص داده است. سابقه دخالت برنامه‌ریزی‌شده دولت و شهرداری در کالبد شهر تهران، با تدوین سه برنامه شهرسازی جامع برای مدیریت تحولات شهر همراه بوده است. تهیه نخستین برنامه جامع تهران که با پروژه‌های اصل چهار ترومن -کمک آمریکا به کشورهای کمتر توسعه‌یافته برای ممانعت از نفوذ کمونیسم- آغاز شد، به تحولات ایران در بین دو جنگ جهانی اول و دوم در دهه ۱۳۴۰ باز می‌گردد. شکل‌گیری، تنظیم و اجرای برنامه جامع تهران (مصوب سال ۱۳۴۹)، با دوره تکوین کلان‌شهر پایتخت (۱۳۵۷-۱۳۴۰) و پراکنده‌رویی شهرها و شهرک‌ها در اطراف آن هم‌زمان است. پس از آن در دوره بعد از انقلاب، برنامه ساماندهی (مصوب سال ۱۳۷۱) و برنامه مجموعه شهری تهران (مصوب ۱۳۸۱) مطرح شدند که با اتمام جنگ تحمیلی، حجم عظیم جمعیت، بافت‌های ناکارآمد شهری و کمبودهای خدماتی مصادف بود. در اواسط دهه ۱۳۸۰، انتقادات نظری و محتوایی که به برنامه‌های جامع شهری وارد شد، مبنای توجه به تفکر راهبردی در برنامه‌ریزی و به‌کارگیری آن در تهیه برنامه (طرح) ساختاری- راهبردی تهران گردید. سند برنامه جامع جدید تهران در سال ۱۳۸۶ مصوب گردید و الگوی جدیدی از برنامه‌ریزی در کشور با موضع ارزش‌پذیری را مطرح کرد. علی‌رغم گذشت بیش از یک دهه از اجرای برنامه اخیر به نظر می‌رسد همچنان الزامات محیطی و کیفیت توسعه شهر از چارچوب مناسبی برخوردار نیست (هادی زنوز، ۱۳۹۵).

برخی از محققان، علل عدم‌تحقق برنامه‌های جامع توسعه شهری را بررسی کرده‌اند و برخی تحقیقات نیز سنجش عملکرد مدیریت شهری طی سال‌های گذشته را در دستور کار قرار داده‌اند. این مطالعات که به صورت پراکنده و موضوعی انجام شده‌اند، طی یک سازوکار جامع و علمی ارزیابی نشده و منتج به سیاست‌گذاری شهری برای جهت دادن به برنامه‌های آتی شهر نگردیده‌اند. از نیمه دوم قرن بیستم، تمرکز نظریات برنامه‌ریزی شهری، به تدریج به سمت فرایند برنامه‌ریزی جهت یافته است. در شرایطی که سیر تکوین برنامه‌ریزی شهری، مبین تحولات عمده نظری در تغییر رویکرد از برنامه به فرایند است، ارزیابی به بخش مهمی از سند برنامه‌ریزی تبدیل گردیده که کلیه مراحل از پیش، حین و پس از اجرا را دربر می‌گیرد. برای ارزیابی، برنامه‌ریزی می‌شود و برنامه به‌صورت مستمر ارزیابی می‌گردد تا واجد ارزش منطقی باشد؛ به عبارتی، مبنای تصمیمات آتی قرار گیرند و نیز در فرایندهای تصمیم‌گیری درست حاصل شده باشند. با توجه به این‌که تاکنون برنامه‌های جامع توسعه شهری ایران و به تبع آن، برنامه‌های سه‌گانه تهران با چنین رویکردی، ارزیابی نشده‌اند، این پژوهش بر آن است تا خلاء مطالعاتی موجود را رفع و با تعریف چارچوب ارزیابی ارزش منطقی برنامه‌های توسعه شهری، راهگشای محققان و دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی باشد. در این راستا پژوهش حاضر در پی پاسخ به سؤالات زیر می‌باشد:

- معیارها و زیرمعیارهای مناسب برای ارزیابی برنامه‌های سه‌گانه جامع توسعه شهری تهران کدامند؟
- ارزیابی ارزش منطقی برنامه‌های جامع سه‌گانه توسعه شهری تهران براساس معیارها و زیرمعیارها چگونه می‌باشد؟

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-07]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.6.23.1.6]
[DOI: 10.29252/iueam.6.23.1]

ارزیابی ارزش منطقی برنامه‌های جامع توسعه شهری تهران/ علیرضا جاوید، مصطفی بهزادفر ـــــــ

ماهیت پویای شهر و جامعه و نارسایی در نظام مدیریت امور شهری اشاره کرده است.

فریور صدری (۱۳۹۳) در کتاب «تحولات طرح‌ریزی شهری ایران در دوران معاصر»، نتیجه طرح‌ها را اصطکاک نیروها و در نهایت، حذف طرح و برنامه‌های مزبور از فضای علمی توسعه کشور می‌داند و دلیل را در ضعف و نارسایی نظام هدایت و کنترل توسعه شهری جست‌وجو می‌کند.

هادی زنوز (۱۳۹۵) در مقاله «ارزیابی تحقق‌پذیری طرح‌های شهری در تهران» علت تحقق پایین اجرای طرح‌های شهری را به کیفیت پایین مدیریت و حکمرانی شهری نسبت می‌دهد که در ابهام در قلمرو حقوقی مقامات محلی، نارسایی موجود در نظام مالی شهرداری‌ها و فقدان اثربخشی، پاسخ‌گویی و مشارکت در مدیریت شهری، متجلی می‌شود.

منصوری (۱۳۹۵) در کتاب «نقد و بررسی طرح جامع تهران، ۸۶»، به انتشار گزارش‌های نقادانه مرتبط با برنامه جامع پرداخته است. علاوه‌بر انتقاد به رویکرد طرح‌های جامع، پیشنهادهایی در راستای تغییر رویکرد به سوی برنامه‌ریزی راهبردی در پژوهش‌های مختلف پس از دهه ۱۳۷۰ نیز مطرح شده است. در این کتاب به پژوهش‌های «شیوه‌های تحقق طرح‌های توسعه شهری» در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹، «درآمدی بر نظریه‌ها و روش‌های برنامه‌ریزی شهری» در سال ۱۳۷۶ و تحقیقاتی که توسط وزارت راه و شهرسازی با نام‌های «مبانی و چارچوب بازنگری شرح خدمات طرح‌های شهری» در سال ۱۳۷۸، «تجدیدنظر در تعاریف، مفاهیم و محتوای طرح های توسعه شهری» و «برنامه‌ریزی ساختاری- راهبردی توسعه شهری، تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران» که در سال ۱۳۸۵ منتشر شده، پرداخته شده است. در این راستا برخی اقدام‌های عملی نیز در برخی طرح‌ها در راستای رفع نواقص یاد شده بررسی شده است.

ماجدی (۱۳۹۵) در کتاب خود با عنوان «نظریه طرح‌های ساختاری- راهبردی شهری و ناحیه‌ای» بر پایه دو اصل کارایی بیشتر در نظام شهرسازی کشور از یک‌سو و برابری یا عدالت اجتماعی از طرف دیگر، نظریه طرح‌های ساختاری- راهبردی شهری و ناحیه‌ای را مطرح نموده و فرایند تهیه و اجرای طرح‌های ساختاری- راهبردی را در سه چرخه برای بازه‌های پنج‌ساله تبیین و محتوای اصلی چرخه‌های دوم و سوم مبتنی بر بازنگری طرح و ارزیابی را طی هشت مرحله تعیین کرده است. در فرایند تبیین شده پس از اجرا و اخذ بازخورد، طرح به نقطه آغازین خود برگشته و با توجه به شرایط جدید، دوباره مراحل را به‌صورت اسپیرال طی خواهد کرد.

۳- مبانی نظری

یکی از ویژگی‌های متمایز الگوهای تفکر جدید در آغاز نیمه دوم قرن بیستم، ادغام ارزیابی با فرایند برنامه‌ریزی است (Alexander, 2006). در واقع ارزیابی، فعالیتی هدف‌دار است که برای تأثیرگذاری بر سیاست توسعه، شکل‌دهی برنامه، اجرای مداخلات اجتماعی و بهبود مدیریت انجام می‌شود. برخی از محققان معتقدند که ارزیابی، وسیع‌ترین مفهوم علم سیاست و فعالیتی سیاسی است (Rossi et al., 2003). اصطلاح ارزیابی، اغلب برای تشریح پیشنهادها و بیان شایستگی آن‌ها به کار برده می‌شود. این اصطلاح به طور رسمی‌تر برای معرفی روند کلی تجزیه‌وتحلیل برنامه‌ها با پروژه‌های متعدد، یافتن مزایا و معایب نسبی آن‌ها و تنظیم یافته‌های حاصل از این تحلیل‌ها در چارچوب منطقی است. ارزیابی، امری است که در فواصل مختلف تصمیم‌گیری برای پیشبرد طرح و نتیجه‌گیری از مطالعات برنامه‌ریزی حادث می‌شود. در فرایند برنامه‌ریزی شهری، اساس ارزیابی، سنجش شایستگی راه‌حل‌های مختلف است (Lichfield et al., 2016). ارزیابی، روش و ابزاری برای شناخت اثرات و نتایج موجود یا احتمالی عملکردها، فعالیت‌ها و برنامه‌ها

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-07]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.6.23.1.6]
[DOI: 10.29252/iueam.6.23.1]

ارزیابی ارزش منطقی برنامه‌های جامع توسعه شهری تهران/ علیرضا جاوید، مصطفی بهزادفر ـــــــ

بررسی نظریات اندیشمندان مختلف، نشان می‌دهد که ارزیابی برنامه‌های توسعه شهری با چهار مشکل اصلی مبنی بر هنجارهای وظیفه‌گرایی و رفتارگرایی، ارزش‌های پولی و غیرپولی، پاسخ به مسئله پیچیدگی و فرایند ارزیابی مواجه است.

در خصوص هنجارهای وظیفه‌گرایی و رفتارگرایی باید گفت به‌طور معمول برای ارزیابی، اصول و پایه هنجاری در سطوح فراشناختی در نظر گرفته می‌شود. تمامی روش‌های ارزیابی رسمی مورد استفاده در برنامه‌ریزی بر پایه نتیجه‌گرایی استوارند. به عبارت دیگر، آن‌ها اقدامات را بر اساس نتایج‌شان، ارزش‌گذاری می‌کنند و تنها تفاوت بین آن‌ها چگونگی بیان و اندازه‌گیری آن نتایج یا اثرات و نتیجه‌های مورد انتظار پروژه است (Voogd, 2017). بر اساس این اصل در حالی که نتیجه‌گرایان رفتاری[1]، به اقداماتی که نتیجه مطلوبی دارند بها می‌دهند، وظیفه‌گرایان رفتاری[2]، اقدامات را براساس درست و غلط بودن آن‌ها قضاوت می‌کنند و اقداماتی را که به خودی خود مطلوب هستند باارزش می‌دانند. در برنامه‌ریزی، قضاوت در مورد سیاست‌ها و برنامه‌ها یا ارزیابی پروژه‌ها با استفاده از این استاندارد، کاملاً معمول است. هر قضاوتی که بر پایه قوانین باشد جزو اصول وظیفه‌گرایی قرار می‌گیرد (Alexander, 2006). توجه به هنجارهای فرهنگی و ارزش‌ها، انطباق برنامه توسعه با سایر برنامه‌ها و قوانین و ارجحیت منافع عمومی بر خصوصی؛ از جمله مباحثی است که ارزیابی آنها همواره تحت تأثیر این مشکل قرار دارد (Moroni, 2006).

در مورد معضل ارزش‌های پولی و غیرپولی، شایان ذکر است برخی از روش‌های ارزیابی، رویکردهای اقتصادی را برای تفسیر ارزش‌های غیرپولی به‌کار می‌گیرند یا آنها را به‌صورت غیرقابل درکی تبدیل به ارزش پولی می‌کنند؛ یافتن روش‌هایی برای لحاظ کردن ارزش‌های واقعی اما غیرملموس در فرایند ارزیابی، مزایای اجتماعی آتی و مرتبط با سرمایه‌گذاری‌های عمومی، موضوعی اساسی در فرایندهای ارزیابی است. در یک فرایند ارزیابی مطلوب پروژه‌های شهری باید ارزش‌افزوده تأمین دسترسی برای معلولان (Voogd, 2017)، مزایای اجتماعی حاصل از کاهش خطرات زیست‌محیطی (Rinaldi et al., 2017)، آمیختن ارزش‌های انسجام اجتماعی و کیفیت زندگی (Ofek, 2017)، تخمین ارزش ذاتی دارایی‌های فرهنگی برای هویت محلی جامعه میزبان و عملی کردن مفهوم پایداری به منظور توسعه منطقه‌ای (Nijkamp et al., 2013) در کنار سایر ارزش‌های پولی و واجد رویکردهای اقتصادی، ارزیابی شود.

در ارزیابی برنامه‌های توسعه شهری، معضل دیگر، پاسخ به مسئله پیچیدگی است. در واقع پیچیدگی، موضوعی است که قابل‌تقلیل یا ساده شدن نیست. عوامل متعددی در ایجاد پیچیدگی در ارزیابی نقش دارند. یکی از آن‌ها، پیچیدگی ذاتی موضوعات مورد ارزیابی و اجزای روند ارزیابی است که شامل: سیاست‌ها، برنامه‌ها و استراتژی‌های ارزیابی است که اهداف ارزیابی، زمینه، بازیگران و طرفین را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همه این موارد، پیچیده هستند؛ زیرا متشکل از عناصر، روابط و تعاملات چندگانه و متنوعی می‌باشند. مورد دوم شامل تمام اجزای تشکیل‌دهنده و مرتبط با روند ارزیابی مانند: نظریه‌ها، متدلوژی‌ها، بازیگران، مفاهیم، ابزارها و روش‌ها است. یکی دیگر از جنبه‌های پیچیدگی در ارزیابی، بین‌الذهنی بودن آن است. این مورد بخشی از پیچیدگی ذاتی به حساب می‌آید؛ یعنی موضوعات ارزیابی، ساخت‌های اجتماعی هستند که شامل بازیگران و منافع مختلفی می‌باشند که به ایجاد اظهارات کلی در مورد نیازها، اهداف و ارزش‌های آن، به صورتی دشوار می‌پردازد. همچنین بین‌الذهنی بودن، منشأ عمده‌ای از پیچیدگی‌های روند و روش‌های ارزیابی است، به این دلیل که قانونی بودن هدف، به صورت کاملاً یک‌طرفه،

1- Consequentialist Ethics
2- Deontic Ethics

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-07]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.6.23.1.6]
[DOI: 10.29252/iueam.6.23.1]

ارزیابی ارزش منطقی برنامه‌های جامع توسعه شهری تهران/ علیرضا جاوید، مصطفی بهزادفر ـــــــ

۱۳۴۷ تاکنون، ابزار هدایت توسعه شهر تهران بوده‌اند.

رویکرد منتخب ارزیابی در تحقیق حاضر، رویکرد سودمندگراست؛ زیرا هم بر فرایند انجام برنامه تمرکز کرده و برنامه را به عنوان یک خط‌مشی برای تصمیمات برنامه‌ریزی آینده مدنظر قرار می‌دهد و هم به ماهیت برنامه می‌پردازد. در این تحقیق ارزیابی می‌شود که آیا برنامه‌های جامع سه‌گانه توسعه شهری تهران، واجد ارزش منطقی هستند؟ به عبارت دیگر، آیا در فرایندهای تصمیم‌گیری، درست حاصل شده‌اند یا مبنای تصمیمات آتی قرار گرفته‌اند؟ اصلی‌ترین چالش‌های پیش‌رو در ارزیابی برنامه‌ها چیست؟ در این راستا، جدول ۲، مضامین پایه در ارزیابی برنامه‌های جامع سه‌گانه توسعه شهری تهران را معرفی کرده است.

جدول ۲- مضامین پایه در ارزیابی برنامه‌های جامع سه‌گانه توسعه شهری تهران

روش ارزیابی	رویکرد	مبنای ارزیابی
فرایندگرا (برنامه-فرایند-نتایج)	سودمندگرا (متمرکز بر ماهیت و فرایند)	آیا با توجه به چالش‌های ارزیابی، برنامه‌ها از ارزش منطقی برخوردارند؟

در این پژوهش برای تجزیه‌وتحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه با توجه به مقیاس پیوسته و فاصله‌ای داده‌ها و همچنین پس از اطمینان از نرمال بودن توزیع داده‌ها از طریق آزمون کولموگروف اسمیرنف، از آزمون t تک‌گروهی و تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شده است.

۵- یافته‌های تحقیق

برای پاسخ به سؤال اول پژوهش «معیارها و زیرمعیارهای مناسب برای ارزیابی برنامه‌های سه‌گانه جامع توسعه شهری تهران کدام هستند؟» ابتدا با مرور نظریات اندیشمندان مختلفی نظیر: الکساندر[1] (۲۰۰۶)، برک[2] و همکارانش (۲۰۰۶)، الیورا و پینهو[3] (۲۰۱۰)، خاکی[4] (۲۰۰۳)، باربنت[5] و خاکی (۲۰۰۵) و با استفاده از روش تحلیلی-تطبیقی، معیارهای واجد تأکید بیشتر تعیین گردید و زیرمعیارهای منطبق بر آن، طبقه‌بندی شدند. سپس به منظور بومی‌سازی زیرمعیارها با توجه به شرایط ایران، نظریات خبرگانی که در فرایند مذکور در ایران تأثیرگذارند، مطالعه شدند. در این راستا مصاحبه‌های عمیق حضوری با ۲۴ صاحب‌نظر (مدیران شهری، مدیران عامل مهندسین مشاور، استادان دانشگاه و نمایندگان شورای اسلامی شهر) صورت گرفت. در نهایت با جمع‌بندی موارد بیان شده، چارچوب ارزیابی پژوهش، مطابق نمودار ۱ تعریف گردید. ویژگی اصلی این چارچوب آن است که معیارها و زیرمعیارهای ارزیابی را در انطباق با هر یک از زمینه‌های اصلی چالش در ارزیابی، طبقه‌بندی نموده و از رویکرد ارزیابی سودمندگرا بهره گرفته شده است.

1- Alexander
2- Berke
3- Oliveira and Pinho
4- Khahee
5- Barbanente

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-07]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.6.23.1.6]
[DOI: 10.29252/iueam.6.23.1]

ارزیابی ارزش منطقی برنامه‌های جامع توسعه شهری تهران/ علیرضا جاوید، مصطفی بهزادفر ـــــــ

اساس معیارها و زیرمعیارها چگونه می‌باشد؟» از آزمون t تک‌گروهی استفاده شده است. برای این منظور، این ارزیابی، در چهار حوزه هنجارهای وظیفه‌گرایی و رفتارگرایی، ارزش‌های پولی و غیرپولی، پاسخ به مسئله پیچیدگی و فرایند برنامه‌ریزی صورت گرفته است. با توجه به میزان t به دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha=$ ۰/۰۱ بین میانگین نظری با میانگین‌های تجربی وجود دارد. بنابراین با توجه به اینکه میانگین تجربی، پایین‌تر از میانگین نظری می‌باشد، بیان می‌شود که از دیدگاه خبرگان برنامه‌های توسعه شهری، میزان تحقق معیارهای موردنظر پژوهش در هر سه برنامه جامع توسعه شهری تهران، پایین‌تر از حد متوسط ارزیابی شده است (جداول ۳ تا ۶).

جدول ۳- ارزیابی برنامه‌های جامع سه‌گانه توسعه شهری تهران در حوزه هنجارهای وظیفه‌گرایی و رفتارگرایی از دید خبرگان

معیار	میانگین	انحراف معیار	Df	t	Sig
ارجحیت منافع عمومی بر خصوصی	۲/۳۵	۰/۴۷۸	۹۹	-۱۲/۶۸۵	۰/۰۰۰
انطباق با دیگر برنامه‌ها و قوانین	۲/۶۳	۰/۳۰۴		-۸/۷۸۵	۰/۰۰۰
توجه به هنجارهای فرهنگی و ارزش‌ها	۲/۷۵	۰/۳۷۸		-۷/۶۲۵	۰/۰۰۰
کل	۲/۵۰	۰/۰۹۱		-۵۴/۶۷۳	۰/۰۰۰

جدول ۴- ارزیابی برنامه‌های جامع سه‌گانه توسعه شهری تهران در حوزه ارزش‌های پولی و غیرپولی از دید خبرگان

معیار	میانگین	انحراف معیار	Df	t	Sig
ارتقای کیفیت زندگی	۲/۳۸	۰/۴۸۸	۹۹	-۱۲/۷۰۹	۰/۰۰۰
توسعه پایدار	۲/۵۶	۰/۴۹۸		-۸/۸۲۰	۰/۰۰۰
حفظ و ارتقای دارایی‌های اقتصادی- فرهنگی	۲/۸۵	۰/۳۶۱		-۴/۰۶۸	۰/۰۰۰
کل	۲/۶۵	۰/۰۹۲		-۴۳/۸۷۴	۰/۰۰۰

جدول ۵- ارزیابی برنامه‌های جامع سه‌گانه توسعه شهری تهران در حوزه پاسخ به مسئله پیچیدگی از دید خبرگان

معیار	میانگین	انحراف معیار	Df	t	Sig
انعطاف‌پذیری	۲/۱۲	۰/۳۲۶	۹۹	-۲۶/۹۴۴	۰/۰۰۰
عدم‌قطعیت	۲/۰۳	۰/۱۷۱		-۵۶/۵۷۷	۰/۰۰۰
ویژگی‌های زمینه‌ای	۲/۴۵	۰/۵۵۷		-۹/۸۶۹	۰/۰۰۰
ویژگی‌های نهادی و ساختاری	۲/۳۷	۰/۵۴۴		-۱۱/۵۷۸	۰/۰۰۰
کل	۲/۳۰	۰/۱۲۶		-۴۶/۷۹۹	۰/۰۰۰

جدول ۶- ارزیابی برنامه‌های جامع سه‌گانه توسعه شهری تهران در حوزه فرایند برنامه‌ریزی از دید خبرگان

معیار	میانگین	انحراف معیار	Df	t	Sig
طراحی ساختار سازمانی در برنامه‌ریزی	۲/۴۹	۰/۵۰۲	۹۹	-۱۰/۱۵۱	۰/۰۰۰
رویکردهای مشارکتی	۲/۰۷	۰/۴۰۸		-۲۲/۷۷۳	۰/۰۰۰
شفافیت در ارتباطات	۲/۴۳	۰/۴۹۷		-۱۱/۴۵۶	۰/۰۰۰
شفافیت در اطلاعات	۲/۱۰	۰/۳۶۲		-۲۴/۸۳۶	۰/۰۰۰
تعامل مؤثر	۲/۴۱	۰/۴۹۴		-۱۱/۹۳۶	۰/۰۰۰
کاربست برنامه	۲/۰۳	۰/۱۷۱		-۵۶/۵۷۷	۰/۰۰۰
کل	۲/۴۳	۰/۱۱۵		-۴۰/۹۲۸	۰/۰۰۰

برای اولویت‌بندی زمینه‌های اصلی چالش در ارزیابی برنامه‌های جامع توسعه شهری؛ یعنی تعیین حوزه‌هایی که بیش‌ترین چالش را در ارزیابی از دیدگاه خبرگان داشتند، از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-07]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.6.23.1.6]
[DOI: 10.29252/iueam.6.23.1]

ارزیابی ارزش منطقی برنامه‌های جامع توسعه شهری تهران/ علیرضا جاوید، مصطفی بهزادفر ـــــــ

منصوری، امیر. (۱۳۹۵). *نقد و بررسی طرح جامع تهران، ۸۶*. تهران: پژوهشکده نظر.

هادی زنوز، بهروز. (۱۳۹۵). ارزیابی تحقق‌پذیری طرح‌های شهری در تهران. *مجله هفت شهر*، شماره‌های ۵۴-۵۳، ۳۴-۸.

Alexander, E. R. (2006). Evolution and status. Where is planning evaluation today and how did it get here. *Evaluation in planning: Evolution and prospects*, 3-16.

Alexander, E. R. (2006). Problems and prospects: dilemmas in evaluation and directions for the future. *Evaluation in planning: Evolution and prospects*, 267-76.

Alexander, E. R. (2016). *Evaluation in planning: evolution and prospects*. Routledge.

Alexander, E. R., & Faludi, A. (1989). Planning and plan implementation: notes on evaluation criteria. *Environment and Planning B: Planning and Design*, *16*(2), 127-140.

Baer, W. C. (1997). General plan evaluation criteria: An approach to making better plans. *Journal of the American Planning Association*, *63*(3), 329-344.

Barbanente, A., & Khakee, A. (2005). Scenarios as an exploratory evaluation approach. Some experiences from southern mediterranean. *Beyond benefit cost analysis. Accounting for non-market values in planning evaluation*, 225-247.

Berke, P., Backhurst, M., Day, M., Ericksen, N., Laurian, L., Crawford, J., & Dixon, J. (2006). What makes plan implementation successful? An evaluation of local plans and implementation practices in New Zealand. *Environment and Planning B: Planning and Design*, *33*(4), 581-600.

Faludi, A., & Voogd, H. (1985). Evaluation of complex policy problems.

Khakee, A. (1998). Evaluation and planning: inseparable concepts. *Town Planning Review*, *69*(4), 359.

Khakee, A. (2003). The emerging gap between evaluation research and practice. *Evaluation*, *9*(3), 340-352.

Knieling, J., & Othengrafen, F. (2015). Planning Culture—A Concept to Explain the Evolution of Planning Policies and Processes in Europe?. *European Planning Studies*, *23*(11), 2133-2147.

Lichfield, N., Kettle, P., & Whitbread, M. (2016). *Evaluation in the Planning Process: The Urban and Regional Planning Series*(Vol. 10). Elsevier.

Manaugh, K., Badami, M. G., & El-Geneidy, A. M. (2015). Integrating social equity into urban transportation planning: A critical evaluation of equity objectives and measures in transportation plans in North America. *Transport policy*, *37*, 167-176.

Mathur, H. M. (2011). Social impact assessment: a tool for planning better resettlement. *Social Change*, *41*(1), 97-120.

Moroni, S. (2006). Planning, Evaluation and the Public Interest, Ur Alexander, ER (2006) Evaluation in Planning: Evolution and Prospects, Brookfield, VT.

Nijkamp, P., Rietveld, P., & Voogd, H. (2013). *Multicriteria evaluation in physical planning* (Vol. 185). Elsevier.

Norton, R. K. (2005). More and better local planning: State-mandated local planning in coastal North Carolina. *Journal of the American Planning Association*, *71*(1), 55-71.

Ofek, Y. (2017). Evaluating social exclusion interventions in university-community partnerships. *Evaluation and program planning*, *60*, 46-55.

Oliveira, V., & Pinho, P. (2010). Evaluation in urban planning: Advances and prospects. *Journal of Planning Literature*, *24*(4), 343-361.

Oliveira, V., & Pinho, P. (2010). Measuring

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-07]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1397.6.23.1.6]
[DOI: 10.29252/iueam.6.23.1]

ارزیابی ارزش منطقی برنامه‌های جامع توسعه شهری تهران/ علیرضا جاوید، مصطفی بهزادفر ـــــــ